

ΤΟ ΠΕΥΜΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΤΩΝ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ*

Κωνσταντίνος Δ. Τσίμας

Η ραγδαία αύξηση του πληθυσμού της Θάσου κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα ήταν αποτέλεσμα της παραχώρησης του νησιού το έτος 1813 από το σουλτάνο στον αντιβασιλιά της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή. Τα προνόμια που απέκτησε η Θάσος κατά την περίοδο της διακυβέρνησης της Αιγύπτου από το Μεχμέτ Αλή παρακίνησαν πολλούς Έλληνες ν' αναζητήσουν στη Θάσο μια καλύτερη τύχη. Άλλωστε, εξαιτίας αυτών των προνομίων η Θάσος κατέστη καταφύγιο πολλών κατατρεγμένων και άλλων που είχαν υποπέσει στη δυσμένεια της τουρκικής διοίκησης. Στα ορεινά χωριά της Θάσου εύρισκαν άσυλο όχι μόνο εκείνοι που εγκατέλειπαν επαναστατημένες ελληνικές περιοχές, αλλά και όσοι είχαν δοσοληψίες με την τουρκική δικαιοσύνη. Πολλοί ξένοι ήρθαν, εγκατατάθηκαν και ρίζωσαν στη Θάσο. Μερικοί μάλιστα ξεχώρισαν και έπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο και στα κοινοτικά πράγματα. Θα αναφέρω χαρακτηριστικά τους Ηπειρώτες ιατρούς Γ. Μ. Χρηστίδη και Αναστάσιο Κωνσταντινίδη, που εγκαταστάθηκαν ο πρώτος στην Παναγία και ο δεύτερος στο Καζαβίτι, την οικογένεια Κρητικού, που εγκαταστάθηκε στο Κάστρο, τις οικογένειες Τζιάτα, Κόρδα και Θεμελή, που έφυγαν από την Ήπειρο κι εγκαταστάθηκαν στο Θεολόγο, την οικογένεια Δέμπα από τη Σιάτιστα και Πέτκου από τη Χαλκιδική, που εγκαταστάθηκαν στο Θεολόγο κ.ο.κ.

Αθρόα εγκατάσταση ξένων στη Θάσο διαπιστώνεται μετά τα αποτυχημένα επαναστατικά κινήματα του 1854 και 1878, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι μετακινούμενοι επεδίωκαν την ασφάλεια και σιγουριά που διέθετε τότε η Θάσος. Ενώ οι αφίξεις ξένων στη Θάσο περιορίζονται όσο προχωρούμε προς τα τέλη του 19ου αιώνα,

* Η εργασία αυτή είναι η εισήγηση που έγινε το Σεπτέμβριο του 2001 στην Καβάλα στο Α' Διεθνές Συνέδριο Βαλκανικών Σπουδών. Δημοσιεύτηκε στα σχετικά Πρακτικά που κυκλοφόρησαν από τον κ. Ν. Ρουδομέτωφ. Την αναδημοσιεύουμε, όμως, επειδή αναφέρεται στη Θάσο και ενδιαφέρει τους Θασιούς.

δε συμβαίνει το ίδιο και με τους ντόπιους Θασίους που αρχίζουν να χάνουν τα παλιά προνόμιά τους και να βρίσκουν διέξοδο στη μετανάστευση. Κύρια αιτία της αλλαγής του κλίματος αυτού ήταν οι συνεχείς πολιτικές διενέξεις των προεσδοδημογερόντων της Θάσου, που από το έτος 1885 οξύνονται με τη δημιουργία δύο πολιτικών κομμάτων, του φιλοβακουφικού και φιλοτουρκικού, και η σύγκρουση που επήλθε ανάμεσα στο χεδίβη της Αιγύπτου και στους Θασίους εξαιτίας της πώλησης των δασών τους. Ο χεδίβης για ν' αντιμετωπίσει τα μεγάλα χρέη του αναγκάστηκε να πωλήσει τα δάση της Θάσου στην εταιρεία Ψιακή, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση των Θασίων. Οι δυναμικές κινητοποιήσεις των κατοίκων της Θάσου ματαίωσαν βέβαια τη γενόμενη εμπορική συμφωνία ανάμεσα στο χεδίβη και την εταιρεία Ψιακή, η οργή όμως του χεδίβη ξέσπασε κατά των Θασίων με τη σταδιακή άρση των προνομίων της Θάσου, που είχε ως αποτέλεσμα να οδηγήσει τη Θάσο στο μαρασμό της. Το φιλοτουρκικό κόμμα εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση, ξεσήκωσε τους Θασίους, που πέτυχαν την κατάργηση του βακουφικού καθεστώτος στη Θάσο. Ο στόχος επιτεύχθηκε τον Απρίλιο του 1902, αλλά η Θάσος δεν επανήλθε ποτέ στην πρότερη κατάστασή της.

Κατά την περίοδο 1870-1890 η Θάσος γνώρισε μεγάλη εμπορική άνθηση. Θάσιοι μεγαλέμποροι συνεργάζονταν με μεγάλους εμπορικούς οίκους της Σύρου, της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης. Στη Σύρο μάλιστα ο Σωτήρης Λαμπίρης διέθετε και εμπορικό γραφείο για διεκπεραίωση των εμπορικών υποθέσεών του. Η εξαγωγή μεγάλων ποσοτήτων ξυλείας, πετίκας, δαδίου, κατραμιού και πίσσης είχε ως αποτέλεσμα να συσσωρευθεί πλούτος στα χέρια των μεγαλεμπόρων, τον οποίο καρπώνονταν και οι εργάτες της υλοτομίας, καθώς και πολλοί άλλοι που ασχολούνταν με τα προϊόντα του δάσους. Με την κατάργηση των προνομίων, όμως, σταμάτησε και η εκμετάλλευση του δάσους. Οι βαριές φορολογίες που επιβλήθηκαν στα δασικά προϊόντα δεν άφηναν περιθώρια κέρδους και η εκμετάλλευση των δασών σταμάτησε. Πολυμελείς οικογένειες αναγκάστηκαν να βρουν διέξοδο στη μετανάστευση. Ο μόνος δρόμος που ήταν γνωστός αρχικά ήταν η Κωνσταντινούπολη. Στη Βασιλεύουσα φαίνεται να είναι εγκαταστημένοι αρκετοί Θάσιοι. Από επιγραφή ταφόπλακας, που μεταφέρθηκε και στρώθηκε στο προαύλιο των τάφων των Πατριαρχών, μαθαίνουμε τα εξής: «Οι τρεις αδελφοί. Ενθάδε αναπαύονται οι τρεις αδελφοί από την νήσον Θάσον εκ της κωμοπόλεως Παναγίας Γεώργιος Δημητριάδης το 1857, Παναγιώτης Δημητριάδης το 1892, Δημήτριος Δημητριάδης το 1904, ημέρα Πέμπτη 4 Νοεμβρίου. Αιωνία η μνήμη αυτών»¹.

Ένας άλλος Θάσιος, από τις Μαριές, είναι εγκατεστημένος στην Κωνσταντινούπολη. Είναι ο Δημήτριος Δρακόντης, που φαίνεται να διαθέτει κάποια οικονομική άνεση. Από επιστολές του 1893, 1899 και 1903, που στέλνει στ' αδέρφια του

1. Την επιγραφή έθεσε στη διάθεσή μου ο Κων/νος Χιόνης, τον οποίο και ευχαριστώ.

Βαγγέλη και Ελένη, μαθαίνουμε αρκετά βιογραφικά του στοιχεία².

Θάσιοι επίσης μεταβαίνουν και στη μακρινή Οδησό, όπου εμπορεύονται. Ένας απ' αυτούς είναι και ο Σταύρος Σταματέκος, ο οποίος, αφού εργάστηκε για μια δεκαπενταετία στην Οδησό, επέστρεψε πλούσιος πια στη γενέτειρά του και προβαίνει σε διάφορες ευεργεσίες³.

Ένας άλλος δρόμος φυγής των Θασίων είναι η Αίγυπτος. Στο Κάιρο και στην Αλεξάνδρεια υπήρχε ανθηρή Θασιακή παροικία. Η διαμονή των Θασίων στην Αίγυπτο δε φαίνεται να ήταν μόνιμη. Πηγαίνουν να εμπορευθούν ή να εργασθούν προσωρινά και επέστρεφαν στη Θάσο. Ολιγόχρονη ήταν η διαμονή πολλών Θασίων είτε στην Αλεξάνδρεια είτε στο Κάιρο. Ιδιαίτερα στο Κάιρο διαμένουν πολλοί Θεολογίτες. Από γράμμα που στέλνει στις 17-4-1902 ο Γιαξής Χατζησταμάτης από το Θεολόγο στο γιο του Σταμάτη, που εργαζόταν στην Αμερική, μαθαίνουμε τα εξής: «*Μάρκος Γαλανός προ δύο μηνών ήλθε ενταύθα εκ Καΐρου και εργάζεται εις Λιμένα... Άμα τη ελεύσει του επάνδρουσε την αδελφήν του Ασπασίαν μετά του Μιχ. Μπίνου, αλλά εξέφυγε η νύφη άμα τη στέψει και το έσκασε λάσπη. Έμεινεν ο καημένος ο Μιχάλης εις τα κρύα του λουτρού χωρίς να προφθάσει να κάμει τίποτα*»⁴.

Σ' άλλη επιστολή του Γιαξή Χατζησταμάτη προς το γιο του, γράφει συμπληρωματικά στις 10-6-1902, στο ίδιο γράμμα, ο Δ. Κ. Τζιάτας στον εξάδελφό του Σταμάτη τα εξής: «*Αγαπητέ μοι Σταμάτιε, γνωρίζεις ότι ο αδελφός μου Ιωάννης εφοίτησεν επί τριετίαν εις την εν Καΐρω Σχολή των FRERES. Αποπερατώσας ήδη την Αστικήν Σχολήν επιθυμεί όπως εργασθή εν τη ξένη. Έκρινα προσφοροτέραν την Αμερικήν, της Αιγύπτου...*». Αρχίζει πλέον να περιορίζεται η φυγή των Θασίων προς την Αίγυπτο και ν' ανοίγεται ο νέος ορίζοντας του Νέου Κόσμου. Πάντως εξακολουθούν Θάσιοι να καταφεύγουν στην Αίγυπτο και μετά το 1902. Οι αδελφοί Αναστάσιος, Κυριάκος και Γεώργιος Αναστασιάδη πηγαίνουν στην Αίγυπτο, εμπορεύονται, αλλά πέφτουν έξω στις εμπορικές επιχειρήσεις των και επιστρέφουν πίσω. Για εμπορικές επιχειρήσεις πήγε για λίγο και ο Ηλίας Λαμπίρης στην Αίγυπτο. Στην Αίγυπτο ακόμα κατέφυγε και ο Μαριώτης κοτσάμπασης Δημήτριος Θωμαΐδης, όταν το 1902 έγινε η αλλαγή του πολιτειακού καθεστώτος της Θάσου.

Ο δρόμος της νέας ηπειρου τραβάει πλέον τους Θασίους. Οι πρώτοι Θεολογίτες που καταφθάνουν στο Νέο Κόσμο αρχίζουν να στέλνουν χρήματα στις οικογένειές τους. Η διάδοση ότι η Αμερική είναι ο τόπος της επαγγελίας και ότι προσφέρει εργασία σ' όσους ήθελαν να εργασθούν, δημιουργεί ένα κλίμα που ευνοεί τη μετανά-

2. Γ. Αυγουστίδη, Ανέκδοτα έγγραφα των ετών 1846-1903, Θασιακά 4 (1987), σ. 136-138.

3. Βλ. ανακοίνωση Αθ. Ε. Καραθανάση - Ιω. Θ. Μπάκα, Θασιακά εκπαιδευτικά (1860-1910), Θασιακά 10 (1996-1997), σ. 351.

4. Βλ. Αρχείο Γιαξή Χατζησταματίου, που βρίσκεται στην κατοχή του δικηγόρου Σταμάτη Καφαντάρη.

στευση των νέων προς τη νέα χώρα. Στα τέλη του αιώνα αρχίζουν να καταφθάνουν οι πρώτοι Θεολογίτες στο Νέο Κόσμο. Μετά το 1902 το ρεύμα της μετανάστευσης γενικεύεται. Οι δύσκολες πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στη Θάσο μετά την άρση των προνομίων, ο μαρσαμός του εμπορίου και γενικά της οικονομίας καταφέρουν τα πρώτα πλήγματα, που ωθούν τους Θασίους στη μετανάστευση. Μετά την επιβολή της στράτευσης και στους μη μουσουλμάνους, το ρεύμα της φυγής των νέων γενικεύεται. Καίτοι ο Γιαξής Χατζησταμάτης έχει αντίθετη γνώμη για τη στράτευση, γιατί πιστεύει ότι οι νέοι πρέπει να πειθαρχούν και ν' αποκτούν πείρα στα όπλα, εν τούτοις μαζική είναι η αναχώρηση των νέων στην Αμερική. Μέσα από την αλληλογραφία του Γιαξή Χατζησταμάτη παρακολουθούμε αυτό το ρεύμα της μετακίνησης των Θεολογιτών προς την Αμερική. Από την πρώτη κιόλας επιστολή του, που γράφτηκε στις 4-1-1902, ερωτά ο πατέρας το γιο του ότι δεν του έγραψε αν ανταμώθηκε στη Νέα Υόρκη με τον Βασίλειο Υψηλάντη, ενώ τον έγραφε ότι ανταμώθηκε με το Μ. Οικονομίδα και Αντ. Κρητικού. Σ' άλλη επιστολή του, γραμμένη στις 9/22-10-1902, αναγγέλλεται η προετοιμασία και του άλλου αδελφού του Ιωάννη, που είναι στην ΣΤ' τάξη της Αστικής Σχολής Θεολόγου, γι' αναχώρησή του στην Αμερική, ενώ πληροφορίες ζητούν και ο Κων/νος Γαλανός και ο Ιωάννης Πέτκου, που σκοπεύουν να μεταβούν στην Αμερική. Τον άλλο χρόνο, στις 3/16-3-1903, ο πατέρας ζητεί να μάθει από το γιο του για το συγγενή τους Αλφρέδο και τους άλλους που ευρίσκονται και τι δουλειά κάνουν. Ζητεί ακόμα να μάθει για το θείο του Γεώργιο και το παιδί του Ιωάννη Βασιλούδη, γιατί δεν είχε στείλει καμία επιστολή στον πατέρα του. Στις 1/14-4-1904 ζητεί να μάθει, αν μπορεί να βρει εργασία ο Ιωάννης Σίσκος, για να μεταβεί στη Νέα Υόρκη. Στις 20-5-1904 ο πατέρας έγραφε στο γιο του: *«Τινές νέοι εκ των συγχωρίων μας, όταν έμελλον να αναχωρήσουν από εντεύθεν, μοι εξήτησαν την σύστασίν σου προς αντάμωσίν σας και την έδωσα εις αυτούς και όταν αυτοί φθάσουν οι πατριώται σου εμί πεπεισμένος ότι θα συνδράμεις αυτούς όπου ημπορείς με λόγον και έργον, ουχί όμως και να ζημιώσεις τον εαυτόν σου, παρά ως γνωστός αυτού όπου είσαι να τους οδηγείς, να τους συστήσεις ίνα εύρωσι κι αυτοί εργασίαν...»*. Και συνεχίζοντας αναφέρει: *«Πολλοί νέοι εκ του Μαχαλά μας από ζήλον παρακινούμενοι ανεχώρησαν και θα αναχωρήσουν δι' Αμερικήν, τους οποίους εύχομαι να τους χαρίσει ο Ύψιστος Θεός καλόν κατευόδιον...»*.

Στις 16-10-1904 αναγγέλλει ότι αναχώρησε και ο αδελφός του Ιωάννης στις 1-10-1904 από το νησίδριο Κοίνυρα με τους γνωστούς συγγενείς Ιωάννη Κ. Τζιάτα, Στέφανο Σωτ. Στεφάνου, Γεώργιο Παρούτη, Γεώργιο Ι. Καρκαλέμη και ένα Καβαλιώτη. Πολλοί για ν' ανταποκριθούν στα έξοδα του μεγάλου ταξιδιού δανείζονταν και χρήματα. Ο Στέφανος Σωτ. Στεφανής δανείστηκε 16 λίρες από τον Κων/νο Τζιάτα με εγγυητή τον ίδιο το Γιαξή Χατζησταμάτη και προθεσμία 6 μηνών, γι' αυτό παρακαλούσε ο πατέρας το γιο του, άμα φτάσει ο Στέφανος και αποκατασταθεί, *«φροντίσατε να αποστείλητε το ρηθέν ποσόν ίνα απαλλαχθώμεν της εγγυήσεως και*

τόκους»⁵. Το ίδιο γίνεται και με τον Ι. Βαρκάρη⁶.

Το ρεύμα της μετανάστευσης των Θεολογικών στη Νέα Υόρκη συνεχίζεται και μετά το 1905. Ο Γιαξής Χατζησταμάτης αναγγέλλει στις 27-5-1905 στο γιο του ότι πρόκειται να στείλει τις παντόφλες διά του «ελευσομένου Χασομέρη ή διά του υιού του Στεφανή, οίτινες πρόκειται μετ' ολίγον ν' αναχωρήσουν εντεύθεν». Στη Νέα Υόρκη βρίσκονται και τα αδέρφια Σταύρος, Αλέκος, Κώστας, Μήτσος και Θεμιστοκλής Γιαξής, ο Καπνηρός, ο Μήρτσος, ο Κ. Ανδρώνης, το παιδί του Νικολέρη, ο Κώστος Στεφανής, ο Σ. Λαμπίρης και τόσοι άλλοι. Προφορικές μαρτυρίες γερόντων, που επέστρεψαν από την Αμερική γύρω στα 1950, ανεβάζουν τον αριθμό των Θεολογικών που είχαν μεταβεί στην Αμερική στις αρχές του 20ού αιώνα πάνω από 400. Τόσοι πολλοί Θεολογίτες είχαν συγκεντρωθεί στη Νέα Υόρκη, ώστε ρίχτηκε η ιδέα της κατάρτισης συλλόγου «σκοπόν έχοντος την υποστήριξιν της πατρίδος»⁷. Δεν ξέρουμε αν τελικά καταρτίστηκε ο Σύλλογος, γεγονός είναι ότι οι ομογενείς Παρ. Σουρίνης, Ν. Αγοραστός, Ν. Ζωγράφος και Αργ. Χριστοδούλου έσπευσαν το 1911 να βοηθήσουν με 8 λίρες την Επιτροπή ανέγερσης του νέου σχολείου του Θεολόγου⁸. Λίγο αργότερα, το 1914, πλήθος νέων που ήταν γεννημένοι κατά τα έτη 1890 και 1891 και εργάζονταν στην Αμερική ειδοποιούνταν από τους γονείς των για την πρόσκληση της στράτευσής τους. Οι νέοι που κλήθηκαν για στράτευση από τις στρατιωτικές Αρχές ήσαν ο Καφαντάρης Ιωάννης του Δημητρίου, Λαντίτζος Κωνσταντίνος του Ιωάννη, Μαραγιάννης Ιωάννης του Κων/νου, Ζωγράφος Νικόλαος του Βασιλείου, Ματεμλής Γεώργιος του Δημητρίου, Χατζησταματίου Ιωάννης του Γιαξή, Χαντζούδης Δημήτριος του Ιωάννη και Λαφαζάνης Νικόλαος του Γρηγορίου. Όλοι αυτοί αναφέρονται ότι εργάζονταν ως υπάλληλοι στην Αμερική⁹. Δεν ξέρουμε πόσοι επέστρεψαν. Γεγονός είναι ότι άνοιξε ο δρόμος Θάσου - Αμερικής και οι νέοι πηγαίνονταν κάθε τόσο στη γενέτειρά τους. Άλλοι επέστρεψαν και άλλοι παρέμειναν οριστικά στην Αμερική. Οι Θάσιοι αυτή την εποχή έχουν διασκορπισθεί σ' όλα τα μέρη του κόσμου, αφού στο Λορένζο Λιαρκές της Νότιας Αφρικής

5. Βλ. Αρχείο Γιαξή Χατζησταματίου.

6. Βλ. την από 31-12-1904 επιστολή που βρίσκεται στο Αρχείο του Γιαξή Χατζησταματίου.

7. Βλ. την από 11/24-2-1905 επιστολή, όπου ο Γιαξής Χατζησταμάτης αναφέρει στο γιο του Σταμάτη: «Περί καταρτίσεως συλλόγου σκοπόν έχοντος την υποστήριξιν της πατρίδος δεν έχω τίποτε να είπω, ει μη να σας συγκαρώ εκ καρδίας όλους τους έχοντας την πρωτοβουλίαν και να ευχηθώ εκ καρδίας όπως αχθή εις αίσιον πέρας» (βλ. Κωνσταντίνου Χιόνη, Η αλληλογραφία του Γιαξή Χατζησταματίου (1902-1911), περ. Θασιακά, τ. 4 (1987), σ. 189.

8. Κ.Δ.Τσιτάτα, Το κτίσμα που εστέγασε την ελληνική σχολή Θεολόγου, Θασιακά 4(1987), σ. 146. Του ιδίου, Το χρονικό της κατασκευής των σχολείων του Θεολόγου στα χρόνια της τουρκοκρατίας, Θασιακά 2(1985), σ. 65-70.

9. Π. Προέδρου, Κατάταξη των πρώτων Θασίων στον ελληνικό στρατό μετά την απελευθέρωσή του από τους Τούρκους, Θασιακά 9(1994-95), σ. 426-429.

εργαζόταν ο Αλέξανδρος Γιαξής και ο Γεώργιος Σταματέκος, στη Δουρβόη ο Γιαννάκης Μαλλιάρκος¹⁰ και στην Αβησσυνία ο Βασίλειος Λορέντζος¹¹.

10. Βλ. την από 7-8-1903 επιστολή του Γιαξή Χατζησταμάτη στο γιο του Σταμάτη, όπου και ο Αλέξανδρος Γιαξής αναφέρει συμπληρωματικά στον εξάδελφό του: «Ευρίσκομαι δι' ολίγας μόνον ημέρας εδώ και έπειτα αναχωρώ διά Νότιον Αφρικήν εις Λορέντζο Λιαρκές, όπου ευρίσκεται ο Γεώργιος Σταματέκος. Πλησίον δε του Σταματέκου εις Δουρβόην ευρίσκεται ο Γιαννάκης Μαλλιάρκος».

11. Βλ. Κώδικα Κοινότητος Κάστρου ετών 1864-1923, σ. 195, που βρίσκεται στην κατοχή του κ. Αγγελου Γαλανού. Το σχετικό χωρίο έχει: «Βασίλειος Λορέντζος απουσιάζοντα εν Αβησσυνία, του δε εγγυητού αποθανόντος, αφήσαντος κληρονόμους πίστεως κατωτέρας, της του ιδίου και της συζύγου του κληθείσης και δηλωσάσης ότι ο σύζυγός της είναι εις θέσιν καλήν και δύναται να εξοφλήσει το χρέος του αλλ' ότι αι εκ της διακοπής των συγκοινωνιών ως εκ του πολέμου δεν δύναται να συνεννοηθεί μετ' αυτού, η επιτροπή έκρινε καλόν να αφήσει την χρεωστικήν ως έχει όπως εξοφληθεί αυτή υπό του οφειλέτου εις το προσεχές μέλλον».